

Hälsa är konst

Ann Magnusson, gästredaktör

Ann Magnusson, konstkonsult, VD och grundare av AM Public

Inledning

Välkomna till ett nytt nummer av Socialmedicinsk Tidskrift, denna gång på temat Hälsa är konst! Utgångspunkten är hälsan, sedd ur ett existentiellt perspektiv. Vad innebär det att vara människa och uppleva sig som en individ bland andra? Många upplever idag världen som alltmer fragmenterad och komplex, och kan sakna upplevelser av mening och tillhörighet. Hur kan konsten bli en närvarande kraft i en tid som vår?

Konsten har tydliga beröringspunkter med livsfrågorna. Den erbjuder rum där vi kan utforska en inre och en yttre värld, och kan på så sätt lära oss hantera förändringar och instabilitet. Detta innebär inte automatiskt att konsten kan läka eller förbättra något. Däremot kan den öppna upp för reflektion, förtydliga sociala samband och avtäcka osynliga maktstrukturer.

Konsten erbjuder mångfald, ordning, oordning ..., den rör sig i alla riktningar ... Låter detta splittrande och komplext? Tvärtom. I själva verket är konstens mångtydighet en enorm tillgång – den kan föra oss samman hur olika vi än är, och nå oss hur vilsna eller otillräckliga vi än känner oss. Konsten stärker alltså vår förmåga att artikulera och synliggöra det vi har inom oss. Den ger oss tillgång till det möjliga och det omöjliga på samma gång. Därmed har konsten också en självklar koppling till hälsa, livskvalitet och välbefinnande. Hälsa är idag ett begrepp med alltmer komplex innebörd.

Hälsa är konst.

Utmaningen i att vara människa

Grundmaterialet i detta temanummer är professionellt utbildade konstnärers arbete, konstnärliga metoder, konstnärliga uttryck – och inte minst konstverken i sig själva. Olika typer av konstupplevelser och former för konstnärliga aktiviteter levandegörs.

Konstnärlig verksamhet kan idag vara socialt inriktad med deltagaren i fokus. Det handlar inte längre enbart om att överföra kunskap till andra, utan också om att bjuda in människor till samarbete med konstnärer för att skapa ny mening och frilägga nya insikter.

Bild ur AM Publics eget bildarkiv

Min erfarenhet är att konsten ger oss tillfälle att acceptera konflikten i att vara människa. Att kunna ha två oförenliga idéer i huvudet samtidigt och acceptera båda – är det inte det svåraste och det bästa med att vara människa? Att kunna förhålla oss till en insida och utsida – jag och andra, liv och död. Det är i friktionen mellan och inom dessa motsatspar som hälsa uppstår.

Det material och de texter som presenteras i detta nummer av Socialmedicinsk Tidskrift visar ett antal exempel från ett komplext ämnesområde, och numret gör inte anspråk på att vara heltäckande. Texterna har inte självklara kopplingar till varandra utan grundar sig i ett personligt urval. Här finns inte någon harmonisk eller påtaglig helhet – men en variation av röster, undersökningar och tankeexperiment som i bästa fall kan väcka nyfikenhet och uppmuntra läsaren att söka vidare inom detta spännande kunskapsfält.

Socialmedicinsk Tidskrift når denna gång en annan målgrupp än den jag vanligtvis arbetar mot. Jag ser fram emot att göra konsten tillgänglig och nå ut till sammanhang där den idag sällan diskuteras, nämligen i relation till ett vidgat hälsobegrepp.

Hälsa i vidaste mening ...

Synsättet på begreppet hälsa är i detta temanummer, förutom existentiellt, också holistiskt. Det betyder att det är flexibelt och omfattar flera aspekter och dimensioner – fysiska, mentala, emotionella, sociala, miljömässiga och inte minst konstnärliga.

Hälsa – i bemärkelsen strävan att leva ett så gott liv som möjligt utifrån sina egna, gruppens och samhällets förutsättningar – ses i detta sammanhang som något både person- och kulturrelaterat, något som alla på olika sätt försöker förverkliga genom sina liv. Definitionen av hälsa är mångfacetterad, den varierar mellan individer, och är beroende av exempelvis bakgrund och samhällsstrukturer. De flesta söker vägar att uppleva livet så meningsfullt som möjligt även i perioder av ohälsa, vid smärta eller i vetskapen om att livet är på väg mot sitt slut.

I sin definition från 1948 menar WHO att hälsa är ”ett tillstånd av totalt fysiskt, mentalt och socialt välbefinnande och inte bara frånvaron av sjukdom och svaghet”.

... i en föränderlig värld

Är det möjligt att vidga vårt sätt att se på begreppen hälsa, livskvalitet och mening i ett samhälle fyllt av prestation och jämförelser? Detta i en tid där du som individ förväntas förverkliga dig själv till nästan vilket pris som helst, och där ansvaret för ditt liv i allt högre grad blivit ditt eget i förhållande till familj och samhälle?

Hotbilden mot vår planet växer och vår demokrati hotas. Hur kan vi hantera en ökande social oro och psykisk ohälsa samt de globala utmaningar vi står inför?

Ett socialt hållbart samhälle kan utvecklas ur en gemensam livsmiljö i rörelse och progression, under omständigheter där människors rättigheter respekteras, där kunskapsutveckling och livsmening främjas. För att nå dit behöver vi bland annat arbeta med integration, trygghet, tillgänglighet, jämställdhet, folkhälsa, kultur, mångfald. Aktuella begrepp som social hållbarhet är särskilt svåra att definiera.

Frågan är alltså inte bara hur vi ska kunna skapa ett samhälle där människors rättigheter respekteras. Det handlar också om hur individer ska kunna utveckla kreativitet och skapa sammanhang.

Konsten som återhämtning och utveckling

Det är min övertygelse att konsten har en unik förmåga att fördjupa och förtydliga de individuella och mellanmännsliga perspektiven och kvaliteterna. Jag ser därför konsten som en betydande del av grunden för en god hälsa i vår föränderliga värld.

Upplevelsen av ett konstverk är i grunden subjektiv och individuell. Just detta kan göra det svårt för oss att diskutera konst på en generell nivå. Kanske ska vi inte ens försöka slå fast konstens ”värde” eller vad som är rätt konst i olika situationer. Inte nog med att vi upplever konst helt olika som individer; upplevelsen förändras också i relation till våra nya erfarenheter genom livet. Konstverket och det konstnärliga uttrycket kan vara både en process och en produkt – eller antingen eller. Konsten har förmågan att beröra oss på ett existentiellt plan och ge återverkningar i en ständigt pågående inre återhämtning och utveckling.

Konst är alltså inte i första hand en demokratifråga eller enbart kopplad till hälsa, terapi eller social hållbarhet. Självklart behöver vi överenskommelser om etik och moral och ska värna det gemensamma i samhället – men vi behöver dessutom individuell integritet och inslag av villkorslös kreativitet. Detta är något som konsten i bästa fall förmår stimulera och inbjuda till.

Konstnärer anlitas både för sin konstnärliga kompetens och för att producera och tillföra konst. Inte sällan kommer de in utifrån, ser världen med andra ögon, tillför nya perspektiv.

Med konsten följer också förmågan att tänka i dåtid, nutid och framtid, vilket är en förutsättning för ett sammanhängande jag. Med hjälp av vårt medvetande kan vi skapa inre världar, men också skilja mellan vad som är verklighet och inte. Omgivningen kan ta plats i vårt inre och tvärtom. Med hjälp av abstraktionsförmågan kan vi pröva olika scenarier och utfall i vårt inre, utan att uppleva dem i verkligheten. Den symboliserande förmågan tar oss till platser vi annars inte skulle kunna nå. Konsten är ett av föreställningsförmågans bästa redskap.

Konsten som samarbetsprocess

Konsten ute i samhället – på vilka grunder, för vem och i vilka syften förklaras, produceras och placeras den? I vilken grad definieras och värderas konsten av andra än av dem som själva arbetar inom konstfältet?

Arbetet med konst i den gemensamma miljön sker i mötet mellan individer, grupper och organisationer – alla invävda i ett sammanhang av regler, föreställningar och idéer som i hög grad avgör vad som är möjligt. Samarbetet präglas ofta av konflikter och beroenden som både försvårar och berikar arbetet med konst.

Konstens humanistiska värde i våra gemensamma miljöer har sällan varit så

tydligt som nu. Ändå tycks samhället i allt högre utsträckning jämställa konst med förströelse, dekoration och underhållning.

I ett sådant läge blir det särskilt viktigt att värna konstnärens rätt till koncentration och fördjupning av sin egen process. För att konstverket ska få växa fram, få ett innehåll och påverka omvärlden kan konstnären inte alltför mycket relatera till vad någon beställare kan tänkas förvänta sig eller vilja ha. Alltför stora krav på anpassning resulterar i innehållslös allmängiltighet, uppgivenhet inför inaktuella normer, vilsna föreställningar om vad som är rätt eller fel och en likformighet där konsten i värsta fall inte berör någon. En destruktiv tomhet som kan liknas vid ohälsa.

I Sverige har vi en lång tradition av att berika offentliga miljöer med konst. Om konsten ska få bli en medveten komponent i en välfungerande miljö är det viktigt att den kommer in tidigt i planeringen. Att det finns tid att utveckla idéer och integrera konsten i miljön, dessutom i en ofta komplex byggprocess. Samtidigt förväntas konsten tillföra något unikt. Bakom de olika konstverkens gestaltning och slutgiltiga placering ligger därför ibland många års planering och arbete.

För att genomföra konstprojekten med precision krävs kunskap när det gäller både gestaltungsformåga och hantverk. Dessutom krävs ett fungerande samarbete i olika produktionsled. I denna process är konstnärens kunskap samt beställarens engagemang och erfarenhet ofta avgörande. Att producera ett konstverk kan handla om att göra något som tidigare inte gjorts, att utveckla nya idéer och produktionsmetoder för att få ett fullgott resultat.

Bejaka den konstnärliga friheten

Komplexiteten i arbetet med konst i offentliga miljöer har ökat i vår tid, på grund av olika slags krav och förväntningar. Samtidigt finns alltså ett allt större behov av att värna den konstnärliga friheten.

Denna konstnärliga frihet kräver i sin tur stor öppenhet för en rikedom av uttryck. Ju större variation av konstnärliga uttrycksmedel i offentliga miljöer, desto större blir möjligheterna att möta människors kritiska tänkande och känslomässiga behov.

Arbetet med konst styrs i hög grad av den rådande kulturpolitiken och samhällsmodellen. Den traditionella synen på kultur vilar på en demokratisk grund och allas rätt till bildning. Idag finns dessutom en ökad förståelse för de kulturella näringarnas betydelse för tillväxt, anpassning, resultatmätning, redovisning och effektivisering. Hur påverkar detta arbetet med konst i våra gemensamma miljöer i stort? I vilken grad bör samtidskonsten tillåtas ta plats i de gemensamma miljöerna som stimulerande element?

På senare tid har forskning visat att konst i gemensamma miljöer kan medföra ett antal positiva holistiska och medicinska effekter. Men ämnesmässigt dominerar än så länge studier med medicinsk inriktning, där forskningen fokuserar på vilket slags konst någon blir frisk respektive sjuk av att möta. Även om det medicinska perspektivet är mycket viktigt, kräver forskningsområdet ett mångvetenskapligt synsätt med vidare infallsvinklar – inte minst allmänt humanistiska.

Konsten – ett av samhällets fundament

Det är inte alltid vi reflekterar över konsten vi möter. Ibland överväldigas någon av ett intryck och en konstupplevelse, någon annan hastar förbi eller ser konsten som lätt förströelse. Att ta till sig konst kan ta tid. Kanske saknas både tid och energi, men när tillfälle ges – och då konsten fungerar som bäst – kan den bli ett fönster ut mot något mer.

Och det är inte alls enbart det igenkännbara, harmoniska och visuellt tilltalande som erbjuder oss dessa möjligheter, utan också det som utmanar eller till och med irriterar oss. Om en konstnär genom sitt verk bjuder in oss till en ny och obekant värld, då blir också vår egen värld större.

Konsten i den gemensamma miljön förväntas kunna tilltala människor i olika åldrar och med olika livserfarenheter. Men den kan aldrig tilltala alla. Konst och kultur angår oss på olika vis beroende på vilka vi är och vilken bakgrund vi har. Sammantagen är dock konsten omkring oss ingenting mindre än ett av vårt samhälles bärande fundament. Dess särskilda roll är att berika perspektiven på oss själva och omvärlden.

I dagens samhälle finns en stark förväntan om öppenhet och acceptans inför det vi inte känner igen. Samtidigt ser vi en rädsla inför det som är obekant. Om vi ska kunna hantera en komplex värld – där inkludering och mångfald är nödvändig, men ängsligheten samtidigt breder ut sig – ser jag och många med mig på konsten som en möjligheternas väg.

Innehåll och medverkande skribenter

Med utgångspunkt i de medverkande skribenternas olika kompetensområden vill vi med detta temanummer ge ett antal infallsvinklar på konstens och hälsans relation till varandra.

Mot bakgrund av olika exempel på konststatsningar i gemensamma miljöer vill vi med temanumret Hälsa är konst synliggöra konstens betydelse för hälsan – men också hur den är förbunden med existentiella frågor, friktion och meningsskapande kvalitéer.

I numret återfinns en sammanställning av den konststatsning och det konstpedagogiska arbete som jag haft glädjen att projektleda för Stockholms Sjukhem

under åren 2013–2019. I projektet med titeln Medvaro har dels Nationalmuseum, dels Ylva Trapp, konstnär och konstpedagog varit involverade.

I sammanställningen av Medvaro presenteras dessutom texter av följeforskaren Jonna Lappalainen, docent och forskare, Marcia Sá Calvalante Schuback, professor samt Sophie Allgård, intendent och konstkritiker.

På annan plats i tidskriften medverkar ett antal inbjudna skribenter, konstnärer och andra med beröringspunkter till ämnet. De inbjudna skribenterna ansvarar själva för innehållet i sina texter.

Här ska nämnas Jeroen Boomgaard, lektor och konstkritiker, Amsterdam, Åsa Stjerna, ljudkonstnär, Stockholm, Johanna Willenfelt, konstnär och doktorand, Göteborg, Morag Myerscough, konstnär, London, Madelene Gunnarsson, konstvetare, skribent och curator, AM Public, Stockholm, Nacho Tatjer, konstnär, Stockholm, Angelika Dahl Serritzlew, konstvetare och konstkonsult, Köpenhamn, Lisa Stålspets, konstnär, Stockholm, Tylene Claudia Pollmann, professor och konstnär, Berlin och Elke Krasny, professor och curator, Wien.

Stort tack till alla medverkande och framförallt till medredaktör Madelene Gunnarsson.

Ann Magnusson

AM Public, Ann Magnusson AB

Ann Magnusson är VD och grundare av AM Public, ett konsultföretag som arbetar med konstnärer och konst i samhällsmiljön. Sedan mer än femton år arbetar hon som konstkonsult och projektledare med uppdrag inom stat, kommun, landsting och näringsliv. Några exempel på beställare är Stockholm konst, Vasakronan, Stena Fastigheter, och Region Östergötland.

Hennes nuvarande yrkesroll är formad utifrån studier i sociologi, historia och arkitektur. Hon är också utbildad socionom och konstnär med en master i konst från Konstfack.

Utgångspunkten är att tänka bortom det förväntade och göra kreativa kopplingar mellan plats, sammanhang, beställare och konstnärskap. Uppdragen varierar från att projektleda konst i omfattande stadsbyggnadsprojekt med en mängd involverade aktörer till att köpa in och sätta samman konstkollektioner för enskilda platser och sammanhang såsom sjukhus, kyrkor, skolor och bostadsmiljöer. I dessa uppdrag ingår som regel förstudier och konstprogram samt projektledning av arbetet med platsspecifik och byggnadsintegrerad konst. Det kan även handla om konst av mer tillfällig eller tidsbegränsad karaktär. Uppdragens längd kan variera stort och pågår ibland under många år.